

A harmadik nyelv | A líra mint fordítás

Aranka Kemény & Orsolya Kalász

Kalász Orsolya költővel, műfordítóval a magyar költészet külföldi megismertetéséről beszélget Kemény Aranka irodalmi muzeológus, a [Lyrikline.org](https://www.lyrikline.org) magyar szerkesztője.

Kemény Aranka: Húsz éve fordítasz kortárs költészetet, és nemrég fontos elismeréssel jutalmazták a munkádat: 2021 augusztusában Monika Rinck költő- és műfordítótársaddal a 41. Erlangeni Költészeti Fesztiválon közösen vehettétek át a költészetért mint fordításért járó Erlangeni Irodalmi Díjat. Szívből gratulálók! Hadd idézzem még röviden a zsűri indoklását: „Kalász Orsolya és Monika Rinck tökéletesítette az együttes, dialogikus fordítás módszerét, mely a különböző költői hangokat többszólamú beszélgetésben egyesíti.”

Kalász Orsolya: Nagyon köszönjük. Szerintem a fordítás, akkor is, ha egyedül fordít valaki, párbeszéd a szöveggel. A dialogikus fordítás a mi esetünkben többszólamú, többlépcsős kommunikáció. Más kulturális háttérrel, fordítói prioritással ülünk a közös asztalhoz. Röviden, amikor Monikával nekilátunk egy vers fordításának, akkor a szöveggel külön-külön folytatott párbeszédeink tapasztalatain osztozunk. Sokkal több kérdés, szempont kerül így terítékre. Az egymással folytatott párbeszédhez idő kell, bizalom és persze az is, hogy szívesen legyünk együtt. Azért is nevezem többszólamú párbeszédnek, mert ebbe gyakran a szerzőt is bevonjuk. Például, amikor a német főnevek nyelvtani neme megkívánja a szövegrész egyértelműsítését. Ha már interpretálni és egyértelműsíteni kell egy vershelyzetet, akkor jobb azt a szerzővel közösen megtenni.

KA: Összesen nyolc kötetet és számtalan fordítást jegyeztek együtt. Te egyedül, vagy más társszerzőkkel, ennél jóval többet. Az együttes munka Monika Rinckkel, ez a díjnyertes tandem számotokra evidencia lehet. Mi egy vers fordításának az általatok gyakorolt módszere? Lator László, a magyar műfordítás doyenje elmondja, hogy versfordításnál „egyszerre kell figyelnünk a vers valamennyi építőanyagára: a tartalmi - gondolati, érzelmi, hangulati -, a nyelvi - stiláris, szerkezeti-grammatikai -, a képi és a szorosan vett formai elemekre. A tartalmi megformálás maga sem pusztán fordítás. Formai kérdés az is. A versben a tartalomnak is alakja, szerkezete van.” Ti hogyan nyúltok egy vershez, mi a sorrend egy fordításban, amíg eljuttok odáig, hogy „ez most kész”?

KO: Lator tanár úr tanítványa voltam az egyetememen, saját tapasztalatból tudom, milyen szigorú formai követelményeket állít fel. Két szerzőt szeretnék idézni, akik a magyar vers lefordíthatóságáról, illetve lefordíthatatlanságáról gondolkodtak: Nemes Nagy Ágnes világirodalmi halálnak nevezte a magyar nyelvet. Az *Egy verseskötet előszava* című írásában kifejti, hogy a lefordíthatatlanság e *szigetnyelv* burjánzó természetéből fakad. Agglutináló jellege miatti rímgazdagsága, valamint a tény, hogy hangsúlyos, rímes-időmértékes és klasszikus időmértékes verselésre egyaránt alkalmas, szerinte a

lefordíthatatlanság legfelső fokára helyezi a magyar költészetet. Franz Fühmann író, műfordító, Nemes Nagy Ágnes első német kötetének fordítója, a magyarországi tartózkodása alatt írt naplóregényében optimistábban írja le a helyzetet, szerinte egy vers fordítása három nyelv bevonásával történik. A kiindulási és befogadói nyelv mellett a költészet univerzális nyelvén is meg kell, hogy szólaljon a mű. Fühmann ugyan nem tudott magyarul, de a magyar költészetet mint univerzális poétikai nyelvet nagyon értette. Paul Kárpáti fordítóval együttműködve olyan neves magyar költők verseit is eljuttatta a német olvasókhoz, mint József Attila, Radnóti Miklós, Vörösmarty Mihály. Tehát a kérdésedre konkrétan válaszolva: a formai hűséghez úgy, ahogy a magyar fordításhagyomány megkövetelheti a nyelv adottságai alapján, a németben nem lehet ragaszkodni, sőt az a versre nézve tényleg halálokozó lehet. Ezért számomra a fordítás a válogatásnál kezdődik. Nem hiszek a lefordíthatatlan versben, de azt gondolom, hogy egy adott ponton túl nem minden vers fordítható le minden nyelvre érdemben. Munka közben Monikával nagyon ritkán reflektálunk arra, hogy milyen fordítói hagyományok, metódusok léteznek, ugyanakkor folyamatosan hozunk ezek értelmében döntéseket – pl. a rímek elhagyása –, amelyeket a pályám elején egyedül nem tudtam volna meghozni, mivel a magyar fordítási gyakorlatot ismertem, a formai hűség megkérdőjelezhetetlen elsőbbségében hittem. Németországban újratanultam a műfordítást.

KA: És a magyar költészet hírvivőjévé váltál. Egyetértesz e megjelöléssel?

KO: Egyetértek annyiban, hogy a kortárs költészet fordításával Németországban óhatatlanul együtt jár a közvetítői szerep, hogy az irodalmi kiadók, lapok és intézmények megbízásai mellett önerőből is teremtsék publikációs, fellépési lehetőségeket kortárs költőknek. Többek között antológiák kiadásával, szerkesztésével. *A Dies wird die Hypnose des Jahrhunderts* (Ez lesz az évszázad hipnózisa) című antológiában, amelyet 2019-ben Peter Holland irodalomszervezővel közösen szerkesztettünk több fordító bevonásával, harminc 1980 után született magyar költőt mutatunk be. 1999-ben, Gerhard Falkner német költővel már egyszer szerkesztettem hasonló költészeti antológiát. Akkor az 1960-70-es években született magyar költőket gyűjtöttük egybe.

KA: Ez volt a *Budapester Szenen - Junge Ungarische Lyrik* (Budapesti szcénák - A fiatal magyar költészet) című kötet szintén harminc magyar szerzővel, borítóján Bozsó András fotómontázsával. Pályád keretét alkotja e két, társakkal együtt létrehozott antológia. „1999-ben és most is az érdekelt, ami kialakulóban van, nem kész életművek, nem az elfogadott kánon megerősítése” - hangsúlyozta Podmaniczky Szilárdnak adott [interjúban](#).

KO: Egy fiatalabb generációt bemutató antológia sikeréhez hozzátartozik, hogy minél több szerzőre felhívja a figyelmet. A *Budapester Szenen* esetében is így volt. Szinte mindenki, aki bekerült az antológiába, akkor még ismeretlen volt Németországban. Itt szerepeltek először többek között Kemény István, Térey János, Vörös István, illetve Tóth Krisztina versei, akiknek azóta több könyvük is megjelent németül. A *Dies wird die Hypnose...* antológiában már többen önálló kötettel rendelkeztek, pl. Szócs Petra, Tóth Kinga és Nemes Z. Márió, vagy Krusovszky Dénes. Terék Anna *Halott nők* című könyvének német nyelvű kiadása, a *Tote Frauen* az antológiában való megjelenéséhez köthető. Erre nagyon büszke vagyok. Eva Zadorral közösen fordítottuk.

KA: 1999 nagy kezdőpontnak számított, talán azért is, mert tulajdonképpen egybeesett a magyar díszvendégséggel a Frankfurti Könyvvásáron, és 1997-

ben jelent meg a te első kétnyelvű köteted is, a *Babymonster und die Gärtner* / *Babarém és a kertészek*.

KO: Igen, számomra is ez volt a kezdet. A *Babymonster und die Gärtner*-kötethez én fordítottam le a verseimet – ez volt az első versfordításom németre. Közvetlenül ezután jött a *Budapester Szenen* – nagyon nagy munka volt: 300 vershez készítettem interlineáris változatot. Majd minden egyes verset átbeszéltem a költőkkel, akik az utánköltéseket csinálták.

KA: Gerhard Falkner volt a szerkesztő- és fordítótársad. Kitől származott a könyv ötlete?

KO: Tőle. 1996-ban költöztem Németországba, tapasztalatlan voltam még, Gerhard pedig már szerkesztői gyakorlattal is rendelkező „rutinos róka”, többek között az *AM LIT* amerikai versantológia kiadása fűződik a nevéhez, amelyben egyik kedvencem, Kathy Acker is szerepel. Egyik legszebb emlékem az a kéthetes felolvasó körút, amelyen Filó Vera, Imreh András, Kemény István, Térey János és én vettünk részt. Nagy kaland volt. 1999 szeptemberében, két héttel a könyvvásár előtt elindultunk két autóval Berlinből Frankfurt irányába, öt vagy hat városban olvastunk fel, mielőtt a könyvvásáron bemutattuk volna a könyvet.

KA: Kik segítettek, vagy segített-e valaki abban, hogy összeálljon ez a kötet?

KO: A válogatásban két ember segített: Kemény István és Térey János. Érdekes, hogy a magyar irodalmi életet rajtuk keresztül, azután ismertem meg, hogy Berlinbe költöztem.

KA: A gyermekkorod egy részét Németországban töltötted, ott jártál általános iskolába, és a magyar anyanyelv mellé tulajdonképpen a német lett a második nyelved. Azután hazajöttetek, Pécsre tanultál, az ELTE-re jártál, és 15-20 év múlva költöztél újra Németországba. Tehát lakóhelyet is változtattál. Ez hogyan hatott rád, és hogyan változtak meg a kapcsolataid a magyar költőtársakkal?

KO: Amikor hatéves gyerekként Berlinbe kerültem, rettenetes honvágyam volt. Ez egészen addig tartott, amíg haza nem költöztünk. Akkor viszont idegennek éreztem magam abban a világban, ahova annyira vágytam. Ez az ellentmondásos érzés a mai napig csak a munkában oldódik fel. Amikor eldőlt, hogy Németországban fogok élni, gondolkodtam, hogy innen, Berlinből mi az, amivel el tudom kerülni, hogy elszakadjak az ottani életformától, nyelvtől. A *Budapester Szenen* után egyértelmű volt: ha valamit, akkor azt tehetem, hogy kortárs magyar költészetet fordítok németre. Nagyon sok kiváló német prózafordító volt és van, de kifejezetten kortárs költészettel kevesen foglalkoztak akkor. Ma jobb a helyzet.

KA: A *Budapester Szenen* még főként a te korosztályodat mutatta be, tehát viszonylag jól ismerhetted a költőtársakat, a *Dies wird die Hypnose...* kötetben viszont a mai húszas-harmincas korosztály szerepel. Mennyivel volt nehezebb vagy más a választás közülük, mint húsz évvel ezelőtt?

KO: Most is volt segítők, tanácsadók, Nemes Z. Márió költő és esztéta személyében, aki gyönyörű utószót is írt az antológiához. Szerencsére ma már online folyóiratokban,

mint pl. a *Prae*, a *Kulter*, a *Litera*, vagy az *Új Forrás* és az *Alföld* online változata, nagyon sok fiatal költő publikál, a digitális lehetőségek sok tekintetben kitágítják, függetlenebbé teszik az irodalmi életet. Nekem is könnyebb volt Berlinből, a számítógép előtt ülve tájékozódni. Szerkesztőtársammal, Péter Hollanddal két hetet dolgoztunk a Magyar Fordítóház Alapítvány ösztöndíjasaiként Balatonfüreden. Ez is sokat jelentett. A *Budapester Szenenben* szereplők közül még mindenkiel találkoztam személyesen. Ezúttal nem, talán két vagy három szerzővel tartom a kapcsolatot. A tiszteletpéldányok többségét a budapesti Írók Boltjában adtam le – remélem, mindenki elvitte.

KA: Lehet már tudni valamit a kötet fogadtatásáról? 1999-ben Magyarország talán jobban fókuszban volt, ehhez képest milyenek a mostani antológia útjai?

KO: Olyan koncentrált figyelem a magyar irodalomra, mint 1999-ben volt, nincs, de nem is várható el. Panaszra azért nincs ok, mert a magyar irodalmat tisztelik a német nyelvterületen, Németország mellett Ausztriában és Svájcban is – tehát a németországinál sokkal tágabb olvasóközönségre kell gondolni. Jó volt a fogadtatása. Insa Wilke, a költészet iránt elkötelezett kritikus nagyon elismerően beszélt róla a rádióban, valamint több méltató kritika is megjelent. Egy antológia története mindig lassú. A *Dies wird die Hypnose...* elképzelésem szerint tíz év múlva is tájékozódási pont lehet, akkor is találhat benne valaki egy költőt, akinek majd utánajár. Szerencsére sokkal egyszerűbb ma valakit megtalálni, az internetes kereséskor többnyelvű jelenlét és szerzői oldal felugrik, ami 1999-ben még nem volt ennyire adott.

KA: Mit gondolsz, a velük kortárs német szerzők témái mennyiben hasonlóak a kötet anyagához? Márió írja, és Podmaniczky Szilárd is kiemeli, hogy mi jellemzi ennek a generációnak a verseit: „...újra kell teremteni a költői szó felelősségébe vetett hitet, ugyanakkor nem szabad kiszolgáltatni azt a társadalmi-politikai ideológiák deformáló hatásának sem. Kivonulás és részvétel, ideológiaellenesség és ideológiateremtés kettős feszültségétől hajtva jön létre az új irodalom.”

KO: Nagyon találónak érzem. Egyetértek Márióval, hogy ideológiák elvetésének és teremtésének időszakában élünk. Úgy gondolom, hogy német nyelvterületen az ideológiateremtő és ideológiatagadó szándék másra vezethető vissza, mint Magyarországon, de vannak globális témák, amelyekre szinkronban reagál a költészet. Nem tapasztaltam nagy különbséget a fiatal német és a fiatal magyar költők hozzáállásában, mondjuk, a természet emberi kizsákmányolásának kérdésében.

KA: Akkor ki lehet jelenteni, hogy rokonságban állnak a témák, illetve a hangnem. Például az irónia mennyire jellemző a mostani német költőkre?

KO: Nyilván vannak eltérő sajátságok. A magyar társadalmi helyzetből fakadóan más helye van ebben a költészetben az iróniának. Elbert Green Hubbard amerikai író szerint „az irónia a halott illúzióink sírján burjánzó kaktusz”. A rendszerváltás óta Magyarországon nagyon sok illúziót temettünk el. A versek szűrőssága, hogy a képen maradnak, abban is rejlik, ahogyan a költői beszédet definiálják az eszközök felől. Mind szóhasználatban, mind képi világban ez a generáció nagy kedvvel merít olyan drasztikus műfajokból, amelyek nem tartoznak az úgynevezett magas kultúrához, mint például a horror, sőt splatter, ötvözve helyenként a 19. századi romantikus nacionalizmus jelképrendszerével. Ebből egy sajátos, csakis iróniával feloldható

feszültség jön létre a szövegekben. De nem beszélhetünk egy bizonyos hangnemről. Harminc különálló, független hangról van szó, kár volna őket egybemosni. Az egyik szerkesztői koncepció valóban az volt, hogy legyenek azonnal felismerhető témák, mint például a poszthumán vagy a testköltészet, antropocén, de az is kiderüljön, hogy mit gondol ez a generáció az uralkodó politikáról. Érdekesnek tartom, hogy a történelmi emlékezet továbbra is meghatározó módon jelen van, a családtörténet például sok szerzőnek fontos témája.

KA: És végül, milyennek látod most a német, illetve idegen nyelvű költészet hazai lehetőségeit?

KO: Az elmúlt években Magyarországon is felerősödött a kortárs költészet iránti érdeklődés, sokkal több az aktuális idegen nyelvű publikációkat bemutató versfordítás. Abban, hogy eljussanak a versek a magyar olvasókhoz, fordítókhoz, kiemelkedő szerepe van a berlini Haus für Poesie által létrehozott [Lyrikline.org](https://www.lyrikline.org) nemzetközi költészeti platformnak, a hazaiak közül pedig két online irodalmi folyóiratot említenék meg, ezek a [Versum](https://www.versum.hu) és az [1749](https://www.1749.hu), amelyekre szinte naponta kerülnek fel újabb és újabb idegen nyelvű kortárs versek, néhány német költőt említve pl. Monika Rinck, Daniel Falb vagy Anja Kampmann. De, hogy egy papíralapú folyóiratot is megemlítsék, az *Alföldben* 2021 nyarán jelentek meg egyik kedvenc költőm, Farhad Showghi versei édesapám, Kalász Márton fordításában.

© privat

Kalász Orsolya kétnyelvűen nőtt fel. Az ELTE-n német, illetve magyar irodalmat és nyelvészetet tanult. 1984-ben kezdett publikálni. 1995 óta Berlinben él és dolgozik. Verseit hol magyarul, hol németül írja. Saját szövegeit maga fordítja, s ezeket inkább variációnak tekinti. Műfordítóként új magyar nyelvű költészettel foglalkozik, 2000 óta gyakran Monika Rinck német költővel együttműködve. 2021-ben együtt elnyerték az Erlangeni „Költészet mint Fordítás” Díjat.

Dies ist ein automatisch generiertes PDF der Webseite www.toledo-programm.de. TOLEDO ist ein Programm des Deutschen Übersetzerfonds.

https://www.toledo-programm.de/cities_of_translators/5202/a-harmadik-nyelv-a-lira-mint-forditas

Veröffentlichungsdatum: 06.09.2022

Stand: 01.05.2024

Alle Rechte vorbehalten.

